

Слепи отвори у стамбеној архитектури суботичких салаша и мајура

БРАНКО ЂУПУРДИЈА

Слепи или лажни отвори (prozори, врата или неки други отвори) су широко распрострањена, општа појава. Јављају се у сеоским, градским, мешовитим и несамосталним насељима.¹ Уз мало пажње могу се пронаћи у стамбеној архитектури суботичких салаша и мајура, али и на зградама Бајмока, Суботице, Бачке Тополе, Новог Сада, Земуна, Пожаревца, Београда, па и Њујорка и многих других места широм света. Из универзалности ове појаве не мора нужно да произлази и јединственост њених функција. Да би се закључило које функције она има, било би неопходно провести компаративна истраживања на већем простору и са великим бројем узорка из различитих културних средина. Ипак, чини се да се може одредити бар једна функција ове појаве која има општији карактер. Наиме, она је често изазвана потребом, или жељом, да фасаде стамбених објеката добију симетричан изглед, па се поред правих отвора приликом градње означавају и ови, лажни, како се не би нарушила или да би се добила симетрија на фасади куће (зграде).

На подручју суботичке општине, која према попису од 1981. године захвата територију од 1.007 квадратних километара², налази се више салаша и мајура на којима поједини стамбени објекти имају слепе прозоре и врата. Стамбени објекти се условно могу поделити на две групе. У прву групу спадају они на којима се слепа прозора и врата налазе непосредно уз праве прозоре и врата, на истој страни објекта. На такав начин су решени отвори на стамбеним објектима два бивша зобнатичка мајура, који су после другог светског рата припали Пољопривредном добру „Зобнатица“ код Бачке Тополе. Реч је о мајору Лалбах Ђуле, данас Пољопривредно добро „Зобнатица“ — парцела број два (популарно названа „двојка“) и мајору Калмар Имреа, данас Пољопривредно добро „Зобнатица“ — парцела број четири (популарно названа „четворка“). У другу групу спадају објекти који на фасадама имају само слепа прозора и врата или њихову имитацију. Ту спада мала кућа на старом салашу Јохана Мајера код Бајмока, куће на мајору Халброр Јожефа и Томислава код Шебешића³ и кућа на мајору Јулија Ингуса у Хајдукову, која данас припада Основној школи „Петефи бригада“ у Хајдукову.

Кућа на мајору Лалбах Буле је постојала већ у последњој четвртини XIX века.⁴ Првобитно је имала основу правоугаоног облика, али је касније, непосредно после 1935. године,

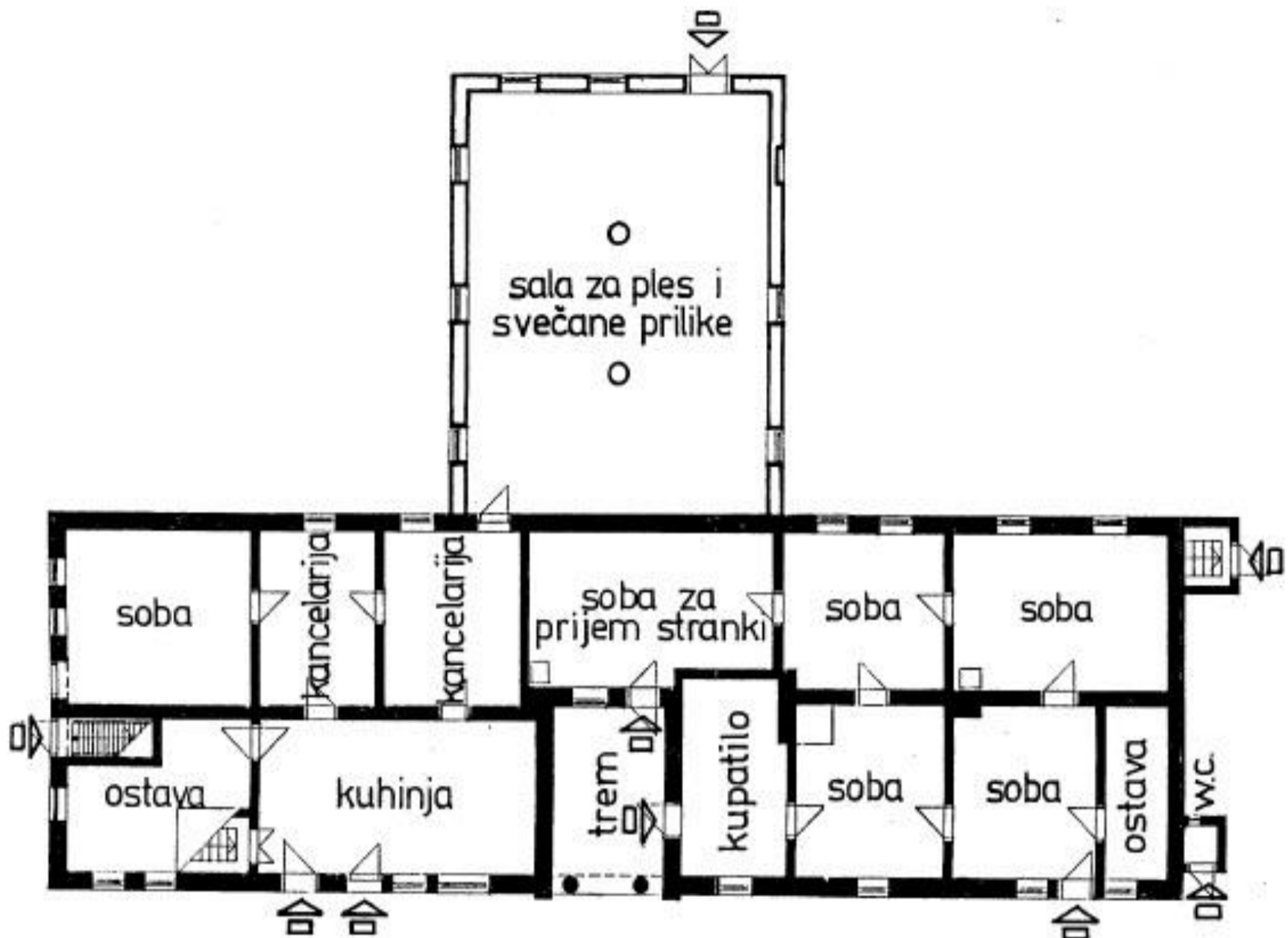
доградњом нове просторије, добила облик слова Т, који има и данас. Дограђени део се јавља као последица све већег економског снажења власника. У њему се налази просторија за пријем гостију, плес или уопштено за свечане прилике. Нови део је дограђен на стражњој страни старог дела куће. Најживља комуникација се одвијала испред старог дела зграде где је и главни улаз. Улази у подрум и на таван су на бочним странама старог дела куће. Стражњи улаз, који води у новосаграђени део, углавном се користио у свечаним приликама. На истом зиду, десно од улаза су два прозора. На зиду који је (као и предња, главна фасада старог дела куће) окренут прилазу на имање, има три прозора, док су на супротном зиду (који је, као и задња фасада старог дела куће, окренут према њивама и оближњем шумарку), постављена два права и један слепа прозор. Слепа прозор је, дакле, постављен на страни која је мало, или, чак, уопште није, комуникативна. На забату новосаграђеног дела објекта налази се слепа, декорисани тавански прозор, док се на предњој фасади старог дела куће налази прозор истих таквих облика, али прави (слика 1 и 2). После другог светског

¹ Несамостална су она насеља која немају властиту територију, атар, него су смештена у атару неког другог насеља. У ту групу спадају салаша и мајури. Под салашем се, бар на подручју Суботице, где су вршена емпиријска истраживања, подразумевају индивидуално пољопривредно добро које се налази изван груписаних насеља и стамбена кућа на том добру. У истој регији мајур представља индивидуално пољопривредно добро већих размера од салаша — велепосед, који има и индустријска постројења неопходна за прераду пољопривредних сировина. Опширније о дефинисању ових појмова видети у: Б. Ђупурдија, *Суботица и околина*, Посебно издање Матице српске, Нови Сад 1986 (у штампи).

² Б. Букуров, *Суботица и њена околина*, Радови Војвођанске академије наука и уметности, књ. I, Одељење друштвених наука и уметности, књ. 1, Нови Сад 1983, 15.

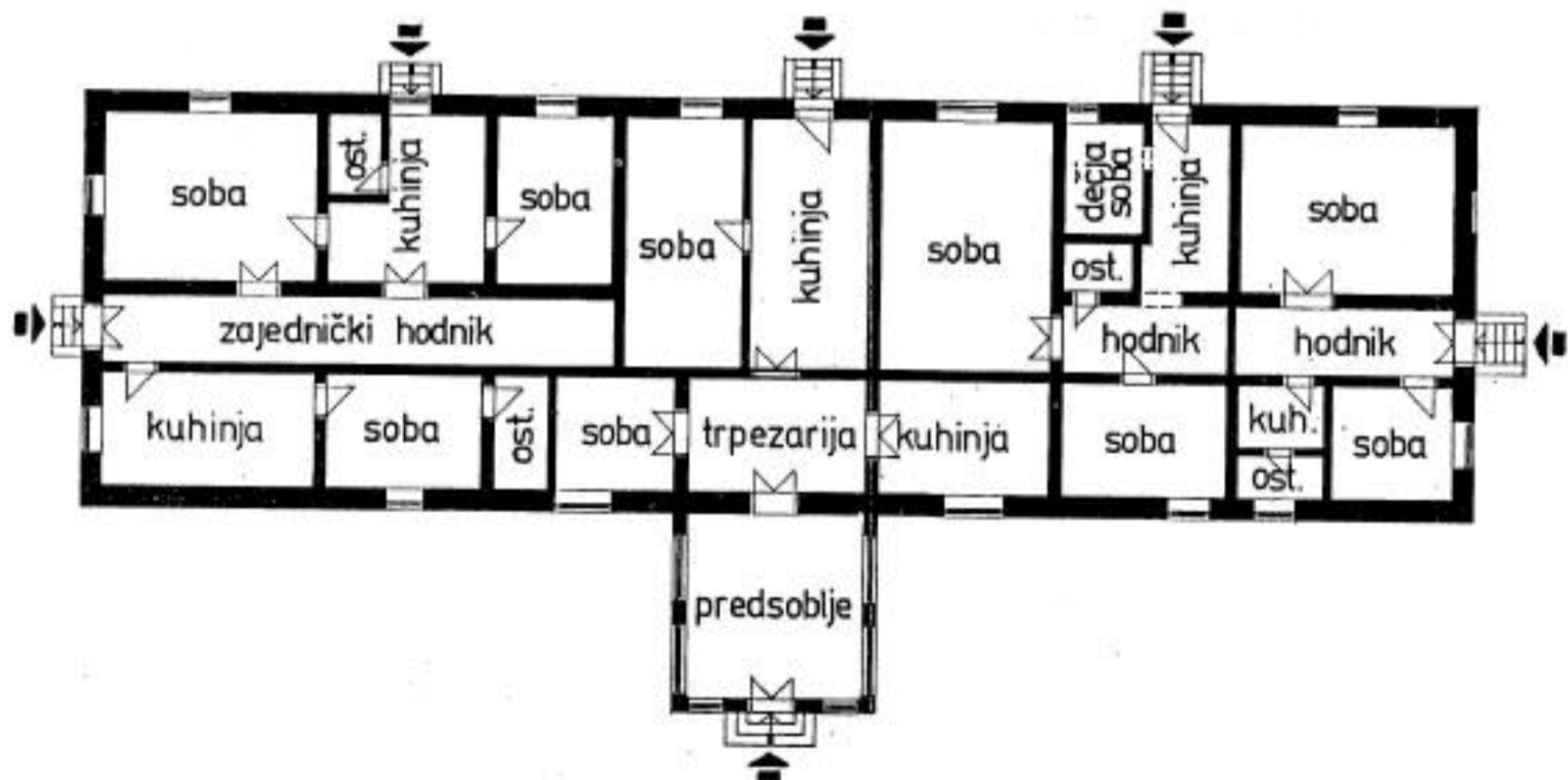
³ Ово је један од два суботичка мајура који је и после другог светског рата и доношења Закона о аграрној реформи и колонизацији (23. VIII 1945. године) једно време (до 1968. године) функционисао као мајур. Након тога, углавном, служи као викендица. Такву функцију су у новије време примили и неки од малобројних салаша Срба колониста који су после првог светског рата населили Вишњевац.

⁴ Видети: Радна организација „Наш дом“, Бачка Топола, *Kataszteri birtokvazlata, Szabadka 1882, 380—381*; Грунтово одељење Општинског суда у Бачкој Тополи, Земљишнокњишки уложак Катастарске општине Мали Београд, бр. 32.

Сл. 1. Основа куће на мајуру Лелбах Буле
(ПА „Зобнатица“ парцела бр. 2)

Fig. 1. Plan de la maison de campagne de Djula
Lelbach (domaine agricole «Zobnatica», parcelle
n° 2)

Сл. 3. Основа куће на мајуру Калмар Имреа
(ПА „Зобнатица“ парцела бр. 4)

Fig. 3. Plan de la maison de campagne d'Imré
Kalmar (Domaine agricole «Zobnatica», parcelle
n° 4)

Сл. 2. Улаз у дограђени део објекта
Fig. 2. Entrée de l'annexe

Сл. 4. Изглед задњег дела објекта са слепим отвором на задњој фасади
Fig. 4. Vue de la partie postérieure de la maison comportant une baie aveugle

рата у онај објект је смештено управноадминистративно седиште ПД „Зобнатица“ (парцела бр. 2).

Кућа на мајуру Калмар Имреа је изграђена у последњој четвртини XIX века, после 1879. године.⁵ Њена основа има облик слова Т. Средишњи испупчен део је извучен из основне масе објекта према дворишту и оближњем парку. Одатле се отвара видик према улазу на имање, радничким становима, парку и економском делу дворишта. На овом делу је главни улаз. На бочним странама (фасадама — предњој и задњој) се налазе још два улаза, по један на свакој. Предња фасада је у потпуности окренута прилазу на имање, а задња фасада житном магазину. На делу ове фасаде који гледа према економском дворишту и парку је прозор, а на делу фасаде који је окренут оближњој падини и шумарку налази се слепи прозор. Између ова два прозора је један од бочних улаза. Испред три поменуте стране куће, предње и задње фасаде и дворишног дела, увек је била, а и сада је, жива комуникација, јер су ту смештене неке од главних саобраћајница на имању. Стражња страна куће, окренута према оближњем шумарку, постала је прометнија после другог светског рата када је имање прешло у друштвено власништво. Тада је кућа, у којој је дотле становала породица власника имања, претворена у пет станова за раднике ПД „Зобнатица“ (парцела бр. 4). Истовремено су на стражњој страни куће, за потребе новонасталих станова, отворена три нова улаза (слика 3 и 4).

Стамбена зграда и већина других објеката на мајуру Јожефа Халброра у Шебешићу су подигнути непосредно после првог светског

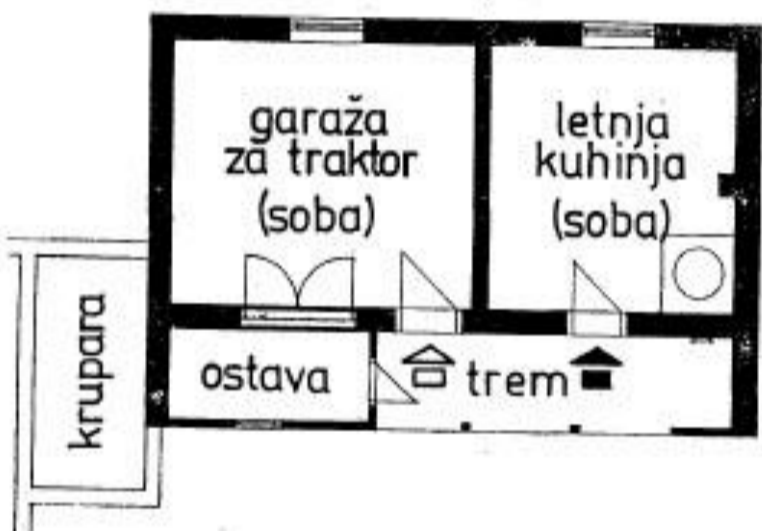
рата, од 1918. до 1920. године. На предњој страни куће су два слепа прозора, који су прикривени жалузинама, тако да одају утисак правих прозора. Кућа је стотинак метара удаљена од друма и постављена попречно у односу на њега. Та раздаљина, сама по себи, не би морала да заклања поглед на друм и споредни пут који се од њега одваја и пролази десетак метара паралелно од куће (улаз на мајур), када на том простору не би било засађено разно растиње, дрвеће које припада парку, виноград и разне друге врсте биља чији се засади чешиће смењују. У таквој ситуацији показало се сврсисходније да се прозори отворе на источној, јужној и западној страни куће, које су топлије. (У груписаним насељима, по правилу, прозори не могу, при оваквом положају куће, бити постављени на задњој страни, јер је она окренута према суседу.) Положај објекта у односу на целокупно имање представља још један битан чинилац који је утицао на карактер ових прозора. Економски део поседа је у простору који се налази иза задње фасаде. На тај начин се целокупно имање и радна снага на њему могу надгледати са трема, из ходника или спаваће собе. То је био пресудан чинилац да прозор на спаваћој соби власника буде на задњој, а не на предњој фасади, где су постављени слепи — лажни прозори, који задовољавају навику да прозори буду на главној фасади, односно на оној страни куће на којој се налази и улаз на имање (слика 5 и 6).

⁵ Видети: Грунтовно одељење Општинског суда у Бачкој Тополи; Земљишнокњишки уложак Катастарске општине Мали Београд, бр. 22; Радна организација „Наш дом“, Бачка Топола, *Kataszteri birtokvazlata, Szabadka 1882, 370—371.*

Сл. 5. Основа куће Халброр Јожефа
Fig. 5. Plan de la maison de Jožef Halbror

Сл. 6. Изглед куће Халброр Јожефа
Fig. 6. Vue de la maison de Jožef Halbror

Сл. 7. Основа мале куће Јохана Мајера
Fig. 7. Vue de la petite maison de Johannes Mayer

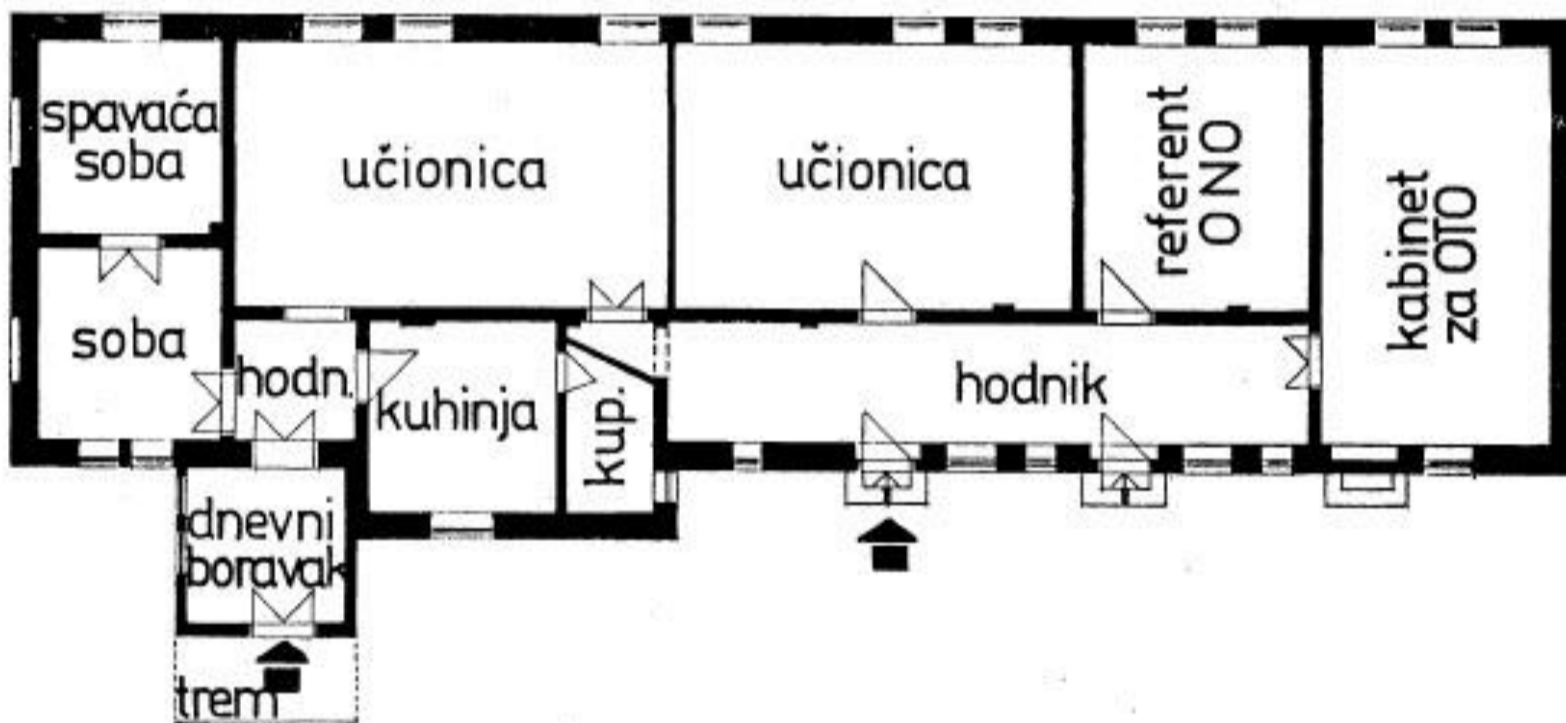
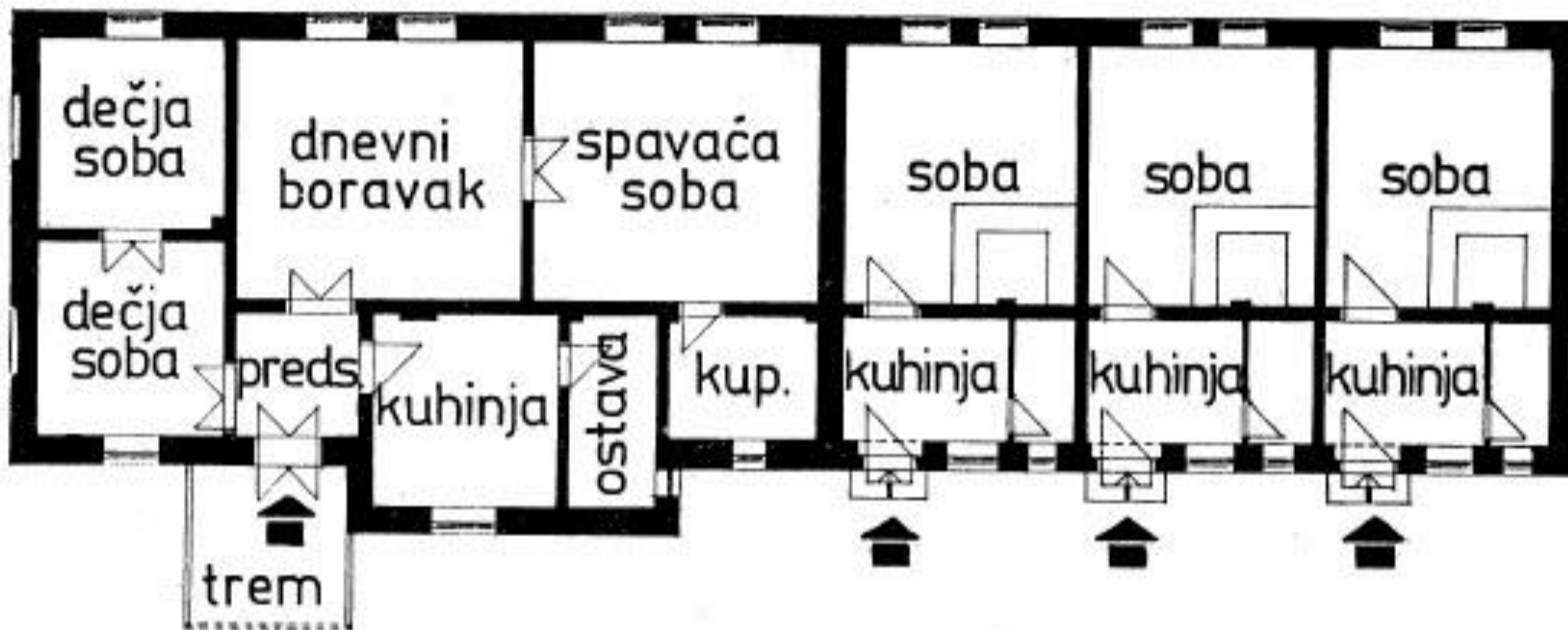
Сл. 8. Изглед фасаде мале куће Јохана Мајера
Fig. 8. Façade de la petite maison de Johannes Mayer

Салаш Јохана Мајера се налази на летњем путу, који од Бајмока води за Горњи Таванкут. Посед се налази на десној страни пута, удаљен стотинак метара од њега. Двориште салаша има правоугаони облик. Омеђено је са две стамбене (мали и велики салаш) и неколико економских зграда. Мала кућа (мали салаш, летња кухиња) на овом поседу, чији су темељи положени почетком XX века, изграђена је 1930. године. Својим положајем она затвара предњу страну дворишта. Ова зграда има на фасади слепе прозоре и врата. Кућа није окренута према улици и нема потребе да на фасади има прозоре. То је решено тако што су прозори премештени на зид који је окренут улазу (који замењује улицу) на имање.

Врата и прозори на чеоној страни куће су само назначени, с обзиром да „гледају“ према кокошињуцу и њивама које се простиру иза ње (слика 7 и 8).

Кућа на мајору породице Месарош у Хајдукову је грађена 1906. године, али ју је непосредно после првог светског рата, заједно са целим имањем преузела породица Ингус (Липота и Јулије).⁶ У њој су, под једним кровом, становали власници и најамни радници све док, вероватно у другој или почетком треће деценије XX века, није направљен каштел раскошних димензија, у коме је све до другог светског рата становао власник са својом породицом. После другог светског рата посед је прешао у друштвено власништво. Данас при-

Сл. 9. Основа објекта у Хајдукову

Сл. 10. Основна школа „Петефи бригада“ у Хајдукову

Fig. 9. Plan d'un bâtiment de Hajdukovo

Fig. 10. École primaire «Petöfi brigada» de Hajdukovo

пада Основној школи „Петефи бригада“ у Хајдукову. Бивши, предратни раднички станови, односно данашњи стан за пензионисане учитеље и учионице поменуте школе, које су предмет наше пажње, имају основу у облику слова L. Својом дужом страном су окренути према улици, а другом према мајурском, односно школском дворишту, у коме су смештени: каштел, синагога и економске зграде. Ове две стране зграде су окренуте саобраћајницама којима тече најживља комуникација. На тим странама су и сва врата и прозори. Слепи прозори се налазе на краћим, бочним странама објекта, поред којих су предњи и задњи, економски, улаз на мајур.⁷ Слепи прозори на предњој страни објекта су окренути према дрвећу засађеном поред каштела, а на задњој

страни према виноградима. Очигледно је да је каштел, са својим високим, вишеугаоним торњем на коме се налази неколико прозора, пре-

⁶ Катастарско одељење скупштине општине Суботица, *Kataszteri birtokvazlata, Szabadka 1878*, 127; Грунтовно одељење Вишег општинског суда у Суботици, Земљишнокњишки улошци Катастарске општине Палић, бр. 56, 27545, 28629.

⁷ Два улаза на имање има нови салаш Јохана Мајера код Бајмока. У груписаним насељима готово и није могуће имати два улаза, две велике (двокрилне) капије које воде на имање, а да су постављене на истој страни улице, паралелно једна поред друге. У њима два улаза обично постоје код угаоних објеката (који се налазе на углу две улице), па је главни улаз смештен у главној а економски у споредној улици.

узео на себе улогу простора са кога се може надгледати прилаз имању и цела околина (слика 9 и 10).

Закључак

Истраживање показује да постоје две групе слепих прозора и врата у стамбеној архитектури суботичких салаша и мајура. У једној групи се налазе на фасади слепи прозори и врата заједно са правим прозорима и вратима. Постављени су на оној страни објекта која је слабо или уопште није комуникативна. Истовремено задовољавају потребу за одржавањем симетрије отвора на фасади. Ову потребу задовољавају и неки слепи прозори у груписаним насељима; мада то не значи да се тамо

јављају само из тих разлога. То би морао бити предмет засебних истраживања. У другу групу спадају објекти који на фасадама имају само слепе прозоре и врата или њихову имитацију. Они су специфични за салаше и мајуре. Настали су издвојеношћу салаша и мајура од груписаних насеља. На имању које се налази изван груписаног насеља, распоред објеката и отвора на њима је условљен потребом и начином живљења на њима. Прави отвори су тако постављени да се са њих може надгледати цело имање, окренути су саобраћајницама или сунцу и, што је најбитније, нису смештени на главним фасадама. На тај начин, главне фасаде су остале затворене, слепе, што се у груписаним насељима, на објектима истог ранга (сеоска кућа), тешко може догодити.

Baies aveugles dans l'architecture des fermes et des maisons de campagne à usage d'habitation dans les environs de Subotica

BRANKO ĆUPURDIJA

La recherche effectuée a permis de répartir en deux groupes les baies aveugles dans l'architecture des fermes et des maisons de campagnes à usage d'habitation dans la région de Subotica. Dans un de ces deux groupes les baies aveugles se trouvent sur la façade du bâtiment à côté des baies véritables. Elles figurent sur la côté du bâtiment qui n'est guère utilisé ou qui ne l'est point du tout. Elles satisfont les besoins de symétrie des baies de la façade. Ce besoin est satisfait également par les baies aveugles dans les agglomérations groupées, quoique cela ne veut pas dire que ce soit pour cette raison qu'elles sont pratiquées. Le second groupe réunit les bâtiments dont les façades ne comportent que les baies aveugles ou les imitations de

celles-ci. Elles sont caractéristiques des fermes et des maisons de campagne et elles s'expliquent par l'isolement de ces bâtiments. Dans les domaines situés hors des agglomérations, la disposition des bâtiments et des baies de ceux-ci est déterminée par les besoins et les modes de vie. Les baies véritables sont pratiquées de façon à permettre la surveillance de l'ensemble du domaine. Elles donnent sur les voies de communication ou bien sont exposées au soleil et, ce qui est essentiel, c'est qu'elles ne sont pas percées sur les façades principales. Celles-ci restent fermées, aveugles, ce qui est plutôt rare dans les agglomérations quand il s'agit de bâtiments du même rang (maisons rurales).